

**ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИНИ КАТЕГОРИЯЛАШТИРИШ СИЁСАТИГА
ДОИР МЕТОДОЛОГИК ТАЪЛИМОТЛАР**

Маликов Бехзоджон Куролович

ТДТрУ катта ўқитувчиси

Тухлиев Шохинур Давлат ўғли

ТДТрУ АТМ-3 гуруҳ талабаси

Маълумки, давлат хизматини назарий жиҳатдан ўрганиш, бир томондан, давлат органлари ходимларининг бошқарув фаолияти даражасини оширишнинг зарурий ва самарали воситаси сифатида қаралиши мумкин; бошқа томондан, унинг ҳокимият муносабатларининг турли жиҳатлари бўйича фуқаролик жамиятининг ижтимоий муҳити билан ҳуқуқий ўзаро таъсири ҳам бор. Шу мақсадда ижтимоий-сиёсий адабиётларда бир қатор талқинларга эга бўлган “давлат хизмати” тушунчаси кўриб чиқилади: биринчидан, тоифа сифатида давлатнинг бошқарув фаолиятини тартибга солиш, тартибга солишнинг объектив жараёнини ифодалаш; иккинчидан, фаолияти давлат ҳокимияти аппаратининг тегишли бўғинлари қарорларида ифодаланган ва ҳуқуқий, ташкилий, мафкуравий механизмлар орқали жамият ва ижтимоий гуруҳлар ҳаётига ҳал қилувчи таъсир кўрсатадиган иродасини амалга оширадиган ижтимоий институт сифатида таъриф берилади. Буни тушунган ҳолда, олимлар давлатчилик тарихида давлат ҳокимияти органларининг фаолияти замон талабларига жавоб берадиган ва жамият манфаатларига жавоб берадиган “идеал давлат” моделларини ишлаб чиқишга ҳаракат қилганлар. Аммо “идеал давлат”ни яратиш учун самарали давлат хизматига эга бўлиш зарур. Шундай қилиб, кўп асрлар давомида жамиятда амалга оширилган барча ислохотлар давлат ва маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятининг оптимал моделини ишлаб чиқиш ва яратиш мақсадини кўзлади.

Давлат хизматининг биринчи моделларидан бири “Осиё модели” бўлиб, унинг шаклланиши ва ривожланишига Конфуций таълимоти катта таъсир кўрсатди, у ўзининг “Лун Ю” (“Сухбатлар ва мулоҳазалар”) асарида фуқароларнинг хулқ-атвори ва давлат сиёсатини амалга ошириш тамойиллари, ахлоқий меъёрларни белгилаб берган. Давлат хизматчилари учун императорга шак-шубҳасиз хизмат қилиш, шу орқали ўзгарувчан тарихий шароит ва вазиятлардан қатъи назар, давлат бошқаруви тизимининг барқарорлиги, ўзгармаслигини таъминлаш асосий сифат ҳисобланган.

Давлат хизматининг Осиё тизимининг ўзига хослиги шундаки, бюрократия ўзини мустақил сиёсий куч сифатида тан олмади, чунки унинг барча фаолияти императорнинг раҳм-шафқатига боғлиқ эди; ходимлар ўртасида тор ихтисосликнинг йўқлиги мансабдор шахсларни бир-бирини алмаштириб қўйди;

лавозимларга номзодларнинг кўплиги хизмат мартаба истиқболларини чеклаб қўйди (мансабдор шахс кўпинча бутун фаолияти давомида бир хил лавозимда қолади); давлат органларида норасмий алоқаларни чеклаш бўйича маъмурий чоралар мавжудлиги; мансабдор шахсларнинг император маошидан ташқари пул топишнинг бошқа усулларига молиявий қарамлиги; махфий полициянинг кенг тармоғи орқали уларнинг фаолиятини назорат қилиш; император ва бюрократиянинг қуйи бўғини ўртасидаги бевосита алоқа амалиёти, шунингдек, шахсий тайинлаш тизимининг устуворлиги мавжуд эди. Шундай қилиб, ходимларнинг ташқи фаолиятини назорат қиладиган, аммо уларнинг иш сифатини баҳоламаган қаттиқ иерархик “куч вертикали”га қурилган деган хулосага келишимиз мумкин.

Кейинчалик В. Гегел давлат ҳокимияти ва фуқаролик жамияти ҳақидаги ўз мулоҳазаларида “умумий мулк”ни ажратиб кўрсатдики, у нафақат давлат хизматчилари, балки жамиятнинг умумий манфаатларини ҳимоя қилиш билан шуғулланадиган ҳарбийларни ҳам назарда тутди, чунки улар худди амалдорлар каби тижорат фаолияти билан шуғулланиш тақиқланади. Гегел машҳур “Ҳуқуқ фалсафаси” асарида давлат ҳокимиятини жамиятдаги барча ижтимоий гуруҳлар фаолиятини тартибга солишнинг асосий механизмларидан бири сифатида белгилайди. У сувереннинг қарорларини бажариш ва қўллаш, амалдаги қонунларни бажариш, институтларни ҳимоя қилиш, шунингдек, умумий манфаатларга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш, суд ва полиция фаолиятини ташкил этиш ҳукумат ҳокимиятини мутлақлашиб бориштининг олдини олишга хизмат қилади.

Гегелнинг фикрича, давлат аъзолари ва фуқароларнинг ишончига асосланиши керак; ишончнинг ўзи, ўз навбатида, ҳукумат томонидан ўзига юкланган, хусусий мулк манфаатлари ва бошқа махсус манфаатларга тааллуқли вазифаларни самарали бажаришига боғлиқ эди. Бундан ташқари, Гегел давлат ҳокимияти органларининг оптимал ишлашини таъминлаш ва амалга оширишнинг асосий воситаси сифатида давлат хизматчиларининг олий маълумотга эга бўлиши, уларнинг лавозими учун имтиҳондан ўтиши, шунингдек, уларнинг иши ва назорати учун юқори маошни кўради. Бу уларнинг давлат томонидан ўзига юкланган, хусусий мулк манфаатлари ва бошқа махсус манфаатларга тааллуқли функцияларни самарали бажаришига боғлиқ эди.

Бундан ташқари, Гегель давлат ҳокимияти органларининг оптимал ишлашини таъминлаш ва таъминлашнинг асосий воситаси сифатида давлат хизматчиларининг олий маълумотга эга бўлиши, уларнинг лавозими учун имтиҳондан ўтиши, шунингдек, уларнинг иши ва назорати учун юқори маошни кўради. давлат томонидан ўзига юкланган, хусусий мулк манфаатлари ва бошқа махсус манфаатларга тааллуқли функцияларни самарали бажаришига боғлиқ эди.

19-аср бошларида давлат хизматининг мазмуни ва маъносини тушунишга М.Вебернинг “рационал бюрократия” назарияси энг кўп таъсир кўрсатди. У парламент демократияси фаолиятининг асосий хусусиятини сиёсий етакчиларни танлаш ва техник йўналтирилган маъмурий бюрократияни назорат қилиш усулларида кўрди. Бу йўналишнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, у "Сиёсат касб сифатида" асарида ўз аксини топган. Бюрократия (сўзма-сўз "офис ходимларининг ҳокимияти") Вебер томонидан қатъий ва оқилона қоидаларга асосланган, қонунлар билан тартибга солинадиган ва назорат қилинадиган давлат тури билан боғланган бўлиб, улар куйидаги жиҳатлар билан тавсифланган: алоҳида хизматларнинг мавжудлиги ва уларнинг ваколатлари, қарор қабул қилишда қонунлар ва хизмат кўрсатиш қоидалари билан қатъий белгиланган; ходимларнинг мақомини давлат томонидан ҳимоя қилиш; бошқарув ва ижро этувчи функцияларни бажаришда уларнинг иерархияси; кадрларни танлов асосида танлаш; бажарилган расмий функцияни шахсий хусусиятлар ва хусусиятлардан тўлиқ изоляция қилиш. Юқоридаги барча хусусиятлар бошқарувни бюрократлаштиришнинг замонавий босқичига ҳам хосдир, чунки М.Вебернинг адолатли таъкидлашича: “Аслида мансабдор шахс мутлақо ҳолис ижрочи бўла олмайди, шунинг учун у ўз лавозимидан ўз манфаати учун фойдаланишга мойил.

Сўнгги йилларда бошқарув соҳасидаги ислоҳотлар, кечаётган жараёнлар мансабдор шахсларнинг бошқарувнинг белгиланган тартибини бузиш борасидаги ўрнатилган қоидаларни ҳам такомиллаштиришни тақоза қилмоқда. Айнан бошқарувнинг белгиланган тартибига риоя қилиш ҳар бир давлат хизматчиси фаолиятининг шаффофлиги, самарадорлигининг муҳим омили ҳисобланади. Бизнингча, мансабдор шахслар ўз мажбуриятларини бажармаслиги, иш фаолиятида ёлғон ахборот бериши, худди шунингдек, мурожаатларни кўриб чикмасдан қолдирилиши ва улар юзасидан нотўғри маълумотларни тақдим этиши қонуний жавобгарликка тортишга асос бўлиши керак ва бу ҳақида Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга тегишли қўшимча ва ўзгартиришлар киритилиши лозим.

Буюк Британия менеджмент ва сиёсат муаммоларини тадқиқ этиш маркази бош директори Рональд Аманн, ўз мамлакатидagi давлат хизматини ислоҳ қилиш масалаларини таърифлар экан, шундай деди: “Туб ислоҳотларнинг мақсади шундай давлат хизматига асос солишки, у сиёсий бетараф бўлиб, унинг юқори вакиллари шахсий сифатларига кўра танлов асосида тайинланиши лозим. Сиёсий патрионаж ва коррупция асосан тугатилади, давлат ва жамиятга ҳалол хизмат қилишнинг мустаҳкам анъанаси шаклланади. Ушбу анъанавий кадрлар кўп жиҳатдан Британия давлат хизмати тожидаги жавахирдир ва биз унга зарар етказмаслик учун асраб-авайлашимиз зарур”.

Хуллас, давлат хизмати тўғрисидаги амалдаги қонунчилик юқорида келтирилган вазифаларни тўла адо эта олмайди. Ундаги асосий нуқсонлар орасидан қуйидагиларни: биринчидан, давлат хизматининг ҳуқуқий таъминоти давлат бошқаруви ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш соҳасида юз бераётган ўзгаришлардан ортда қолаётганлиги; иккинчидан, давлат хизматини ҳуқуқий тартибга солишининг тизимлилиги ва яхлитлиги мавжуд эмаслиги; учинчидан, давлат хизмати институти айрим ҳолатларининг мавҳумлиги ва зиддиятлилиги; тўртинчидан, бўлғуси давлат хизматининг ягона ҳуқуқий модели мавжуд эмаслиги ва уни ислоҳ қилишни амалга оширишнинг таъсирчан режаси ишлаб чиқилмаганлигини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Давлат хизматини шакллантириш ва ривожлантириш муаммоларини ўрганиш, шунингдек, социологик таҳлил доирасида қилинган умумлаштириш ва хулосалар қатор таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш имконини беради.

REFERENCES:

1. Ислон Каримов. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. Т.: «Ўзбекистон», 1999, 239-бет.
2. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Т., 1991, 201-204-бетлар.
3. Низомиддин Шомий. Зафарнома. Т.: «Ўзбекистон», 1996, 20-21-бет.
4. Турғун Файзиев. Темурийлар шажараси. Т.: «Ёзувчи» нашриёти-«Хазина», 1995, 168-бет.
5. Маликов Б. (2021) РИВОЖЛАНГАН ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРНИНГ ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИДА КАТЕГОРИЯЛАШТИРИШ ТАЖРИБАЛАРИ UzACADEMIA SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL VOL 2, ISSUE 1 (12), 97-105
6. Бехзоджон Қуролович Маликов (2021) Шарқ мутафаккирларининг давлат хизматларига доир сиёсий қарашлари «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal Volume: 1, ISSUE: 4 (pp.207-212)
7. М.Н.Ҳасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsjournal.com/index.php/new/article/view/627>
8. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sulstonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. Academic research in educational sciences, 3 (10), 582-586.
9. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE

RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.

10. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
11. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
12. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.